

Fortezza di Belgrade, occupata dai Turchi.

Във време на **Римското владичество**, когато градът **Рацария** (днешното крайдунавско село Арчар) е бил главен град на Западна Мизия, за опазване на централния път, водещ от Рацария през Найсус (Ниш) за Скупи (Скопие) и оттам за Драч на Адриатическо море, с разклоненията му за Браничево и други населени пунктове на империята, е било необходимо да се съградят край него крепости и бойници 1). За тази цел римляните са избрали непристъпните Белоградчишки скали, където са съзидали една от тия крепости, остатъци от които и сега могат да се видят върху най-високата скала над града, скачена с крепостта, строена по-късно. Край същата крепост е имало заселище, което е съществувало дори до разпадането на Римската империя, а и по-късно до падането на България под турско иго.

Каква точно е била съдбата на това заселище не може с положителност да се каже, тъй като не съществуват исторически данни за това. Преданието говори, че през време на Второто българско царство (XIV век), след падането на Търново (1393 г.) Срацимир Видински, оценявайки силата и значението на някогашната римска крепост при **Белоградчик**

, я е реставрирал и разширил. Така той е издигнал нови стени, при съзиждането на които са употребени камъни и тухли от стари сгради, поставени несиметрично, между които се срещат и такива с издълбани и художествено изработени върху тях кръстове - обстоятелство, което сведочи, че те са вземани от зидовете на разрушени сгради и на някоя старинна църква.

На въпроса какво име е носел града преди падането на България под турско иго, при наличността на горните данни и предание, са отговаря следното: Белоградчик не ще да е носил по онова време сегашното си име, а ще да се е наричал "Зелен град" - бидейки заобиколен и в миналото със зеленина и гори (предимно дъб, габър и бук, а по скалите черен бор, ясен, дива череша и други), които по онова време са били почти девствени. В полза на твърдението ни говори обстоятелството, че и сега пролет и есен горите и поляните около града са облечени със зеленина, а скалите даже и зима със зелени борове и мъхове. Това се потвърждава още и от следното: местността, находяща се на юг от крепостта и граничеща с нея и днес носи названието "Зелени град", когато в нея местност няма среди от крепости и сгради, а знайно е, че на старобългарски език, град означава крепост, от което следва да се заключи, че местността е получила името си от крепостта на градището.

Турците през 1393 г. нападнали крепостта и след упорита борба, с цената на много жертви, я превзели. Юначните защитници били избити, населението се разбягало, и част от него, някъде в чужбина, се потопило, та от крепостта и града останали само развалини.

Така този край останал почти необитаем, та в полските села (в загорieto) "Цели 70 години петел не е пропял" (цели 70 години е бил безлюден). Най-после турците го колонизирали с преселници българи от разни краища на държавата...

Бележки: 1) Бойници са били един вид малки укрепления (стражарници), служещи за охрана на военните и керванни пътища в империята, остатъци от които личат и сега край поменатия път, именно: Калето при Кладоруб, голямата и малките стражи между селата Острокапци и Кладоруб, стражата при "Кокосевец" над военната станция и Керван Сарая при местността "Ханище" до запустялото селище "Брестово", калето на село Дубрава и много други.

Белоградчишката околия (кааза) само около Стара планина били останали малки групи от старите ѝ жители, а в полето, на мястото на избягалото население са били заселени преселници от Македония, Тетевенския и Троянския балкан, а и от други места. Белоградчик, обаче, останал руина до средата на XVII век, когато са се запалили първите освободителни искрици в Източна Сърбия и Западна България (нашия край) - обстоятелство, което накарало турските бейове да се заселят до крепостта, та по този начин е образувано ново заселище на мястото на стария Зелен град, който е стоял в размалини цели 250 години, на което било дадено името "Бератчик" (по името на гр. Берат в Албания), или "Белиградчик" от името на Белград в Сърбия. Само че като на малък градец и в двата случая е прибавено към името му частичката "чик", което в умалителна форма на турски означава "Бело- градче". Едно предание, по-малко правдоподобно, говори, че Белоградчик е заселен от преселници от градището Бела, което се е намирало при изворите на Белската река (руини от които и сега личат), гдето преди падането на Второто българско царство е била лятната резиденция на Срацимир Видински 1) и от друго едно заселище, което се е намирало в местността "Селище", където е сега Белоградчишкия овощен разсадник и носило името "Градчик", та от съединението на двете имена се е образувало името на града "Бело-градчик". Казваме нещо по-малко правдоподобно, защото нито турците, нито българите са могли да назоват едно заселище с името "градчик".

Бележки:

1) Местността граничеща с тези развалини и сега носи името "Страшимирица", а по турски "Истрашимир".

2) При риголване почвата за разсадника се откриха основите на сграда, от които се заключава, че тя е била мохамедански молитвен дом - джамия, а около нея са открити гробове, в които в главите на някои от скелетите се намериха забити гвоздеи (пирони) ковачка изработка. Защо са били забити в главите на тия покойници гвоздеите остава да си кажат думата историците и археолозите. По-нагоре край рекичката се откриха и развалините на турска баня и основите на сгради - паянтови, несолидни постройки.

... Че Белоградчик е старо заселище, че е бил разрушен по време на турското нашествие, освен преданието 1) има и други доказателства. Такива са например: разваления римски водопровод в местността "Крещаница", отстоящ на 4-5 км на изток от града, който е носил вода за напояване града до самата крепост, както и на намерените развалини на стари сгради и старинна църква в центъра на града, там дето е домът на покойния Стефан Андреев (до къщата на д-р Ал. Стефанов). В развалините на тая църква са намерени кръстове, сир възък и други. А до тия развалини беше открит и един кладенец (бунар) изидан с дебели церови талпи и запълнен с пръст. Трите турски (мохамедански) молитвени домове (джамии), две от които са разрушени през освободителната война и след нея са имали берати, от които явствувало, че са построени преди 180-200 години, две от тях на мястото на съборените дървени (паянтови) такива стари вековни сгради бяха до 1885 и 1898 година. "Войводеният конак", който беше в двора на прогимназията "Христо Ботев" - двуетажно здание, направено от дебел камък, долния етаж и долма (горния) с богата резбарска украса на таваните и долапите, което здание личеше, че ще да е строено преди повече от 1-2 века. То изгоря във време на Сръбско-болгарската война в 1885 г. и Новия конак - красиво каменно двуетажно здание с два закрити балкона, строено по-късно, което беше повредено отчасти при бомбардировката на града от румънската артилерия, която стреляше от калето над с. Боровица. И това здание беше доста старо, то бе съборено през 1898 г. и на мястото му се прострои Военния клуб. Стари сгради бяха още и Астахенето (болницата), което беше над "Тиквината градина" и др. Оснен това джамиите х. Мехмед и х. Юсеин, първата от които и сега съществува, са придобили с тапия, издадена от Осман Пазвант, ливадата в м. Планиница, Яньовско землище, бивше притежание на разрушения манастир "Рождество Св. Иван Кръстител" (Еньов ден) още през 1790 г., а воденицата в с. Бела до извора на реката при Срацимировата (Страцимировата) лятна резиденция, която според преданието била обслужвала Срацимировите палати, защото в нея се мелело житото за нуждите на резиденцията му, е минала като джамийски вакъф още при заселването на града. Всичко това иде да подкрепи твърдението, че не след много време, от падането на българското царство под турско иго, градът е подновен и заселен с турци, а заедно с тях и с българи, търговци и занаятчии.

Бележки:

1) Старите хора и сега показват групата скали в м. "Збег", на запад от града на 3-4 км, дето било избягало населението, за да скрие от турското нападение и сочат една скала, от която се била хвърлила една девойка, за да не попазне в турски ръце, косите на която се били закачили на едно ясеново дърво, което растяло в скалата, та увиснала на него и така умряла, като стояла обесена, докато се разпадала, както и на скалите "Борич", гдето според преданието са станали люти битки между турците и българите до завладяването им от първите.

Като административен център Белоградчик е бил седалище на воевода (каймаканин). В границите на Белоградчишкото войводство са влизали всичките села, които и по настоящем влизат в Белоградчишката административна околия. Имало е и три татарски селища, заселени от Кримски татари, при селата Влахович, Рабиша и Дражинци, през 1852 год. и едно черкезко, наречено Османие, което е било на мястото на новото село

Александрово - сега пазарен център на ж.п. линията Видин - Мездра 1).

Белоградчишките бейове (господари) са имали власт над раята (българите), не само в Белоградчишкото вайводство, а са господствали и на голяма част от раята в Сахренската 2) (Кулската) и Шаръкьойската (Пиротската) каази, като всеки един бей (господар) е бил владетел на по няколко села, които са му давали изполица от всички произведения, получавани от обработваната от тях земя, а също и от животински произход: жито, кукуруз, боб, грах, масло, сирене, вълна, па даже и ръкоделни произведения. До Освобождението селяните от презпланинието - Пиротско, които не бяха освободени от чифлигарство, тъй като нашият край си беше извоювал свободата от това бreme в Белоградчишкото въстание (1850 г.), носеха на господарите си турци ежегодно по няколко десетки чифта чорапи, стотина лакти аби, вълна, часло, сирене и др.

Бележки: 1) При административното делене на населените места в този край, както в миналото, тъй и сега, са се правили и правят грешки във вреда на Белоградчик. Така селата Извор, Лагошевици, Шипот и др. от Видинската околия, Ярловица, Толовица и др. от Ломската, отстоящи от Белоградчик само на 15-20 км, а от Видин и Лом на повече от 40 км, вместо в Белоградчишката околия, са оставени във Видинската и Ломската такива.

2) Кулската околия в турско време се именувахе Сахренска - Сахра от Загоре. И целия полски край в нашата и Кулска околия се наричаха Загоре. Когато някой планинец или презпланинец тръгваше за полския край, казваше "Отивам в Загорието".

За запазване сигурността на държавата, имота и живота на белоградчишките бейове и техните семейства, разрушената Срацимирова крепост е била вторично възобновена, а по-късно 1828-1837 г. и разширена със съзиждане на външни две прегради. На юг от нея на самотна скала е бил издигнат каменен редут за изкачване до който се е вървяло по 80 стъпала, а градът с изключение на чисто българската (църковната) махала е бил ограден с ограда "шарампол" от дебели дъбови бутуци (игли) с бойници за стреляне с пушки. Оградата е имала две главни капии (порти): "Видин капия" и "Ниш капия" и няколко второстепенни, които се затваряли всяка вечер и отваряли сутрин в определено време за влизане и излизане на хората. През цялото време на нощта, силни патрули са обикаляли извътре на оградата, и за да бъдат будни на постовете си, са се ободрявали с повика "Каракол" (патрул), на който повик са получавали онговор "Азър Ол" (готов бъди). Из крепостта са се подавали дулата на няколко десетки оръдия. И Белоградчишката крепост е била страшилище за външните и вътрешните врагове на Турската империя. При все това Белоградчик е бил нападнат от немците и маджарите в края на XVII век 1689 г. Има предание, че гористата местност западно от града по посока на сръбската граница, е получила названието "Карловица" от името на един австрийски полководец, загинал в този край. През 1850 година и раята - българите подчерта, че не страхува от турските оръдия и се повдигна масово срещу тиранията на четиривековните си врагове - турците. Това въстание прехвърли границите на Видинския санджак (окръг), и въпреки че инициаторите му събудени Белоградчишки граждани са били предателски избити, не остана безрезултатно.

Идеята за въстанието е дадена от Руския престолонаследник по онова време Константин Николаевич, брат на о`бозе почившия наш освободител Александър Николаевич, чрез свитата му, на Белоградчишките първенци - Вълчо Бочев, Недялко Първанов и Лило Панов през 1848 година, когато те са били на поклонение в Светогорските (Атонските) манастири, дето по същото време се е намирал и престолонаследника. И те след завръщане по домовете си, с помощта на съгражданите си първенци Цоло Тодоров, Константин Янев, Казанджи Петко и дедо Божин Джуджин, проагитирали това пред по-събудените добри българи из целия Видински санджак, след което на Света Троица 1849 година станало общо събрание (първото оборище) на Раковския манастир от представители на санджака, гдето се образувал един комитет за набавяне оръжие и бойни припаси и за подготвяне народа за въстание, като било решено да се въстане на 1 юни 1850 година (Спасовден). Определени били сборните пунктове на въстаниците Гърци и Паликовец, Видинско, Козя гърбина и Хасановата махала, Ломско, Сухи дол - между Берковската и Белоградчишката каази, прохода Св. Никола на Стара планина и околността на Белоградчик. За обсаждането на града цяла година се събирали средства и набавяло оръжие. И никой не дръзнал да предаде апостолите на това свято дело. В навечерието на въстанието, обаче, жената (повторка) на Цоло Тодоров, една гювендия именуема Стойна, предала инициаторите на това велико народно дело, та били заловени и затворени в крепостта преди започването на въстанието. Това предателство и изстъпленията извършени в някои села над органи на турската управа станаха причина да се въстане по-рано от определения ден. Въстанието е било потушено след 10 дена, като в санджака са паднали около 600 въстаници. Най- много е пострадал Белоградчик, защото, освен инициаторите, са били избити около 40 души, глави на семейства.

Турското владичество е било отнело всички права на белоградчишките граждани-българи. На тях дори не е било позволено да реставрират съборената си църква, нито пък да погребват покойните си в околностите на града, та са били принудени да ги погребват вън от градското землище, на 6 км далеч от града при запустялата черквица близо до башовичките лозя. Турците пък напротив са имали най-широки права, по- големи от сънародниците им турци във всички други населени пунктове на царството. По силата на един султански берат белоградчишките турци са били войници по рождение, т.е. били са длъжни да пазят крепостта, в замяна на което са били освободени от всякакви други тегоби. Всяко турско дете (момче) още от рождението си получавало назначение в охраната на града - "топчу", "пиаде" или "суварие" (артилерист, пехотинец или конник), и щом стигнело до възрастта да може да носи оръжие, е било настанявано в охраната на крепостта. Така е вървело до белоградчишкото въстание (1850 год.), когато турците са усилили Белоградчишкия гарнизон с редовна войска, без да са били лишени гражданите-мохамедани от придобитите със султанския берат права.

Българите, съставляващи занаятчийското и търговското съсловие в града, са успели да издействат берат за съграждане на нова църква едва в началото на XVIII век и то вън от града, там гдето е сегашната църква "Св. Георги Победоносец". Тая църква е била построена в земята - ниска, влажна и тъмна (като катакомба) 1). За съграждането на сега съществуващата църква е издаден берат едва в 1855 година, а последната е

Белоградчик през вековете

Написано от ivailo

Понеделник, 20 Февруари 2012 23:59

съградена в 1858 година, когато е осветена. Разрешение за погребение българите в околността на града е дадено през 1828 година (когато е върлувала чумата в този край). Така че първият български християнски гроб в околностите на града след новото му заселване датира от 1828 година.

Бележки:

1) Пред църквата "Св. В.Мъченик Георги Победоносец" стоят побити два каменни стълба (свещници), на единия от които има издълбан с хубави букви надпис: Никола Дончев 1834 лето, а на другия - Димитър Димитров. Тия стълбове по-рано служеха за свещници, но преди 7-8 години ги извадиха от църквата. На иконата Св. Иван Кръстител има сребърна украса - подарък от Божин Джуджин, която датира от 1840 год. - видно от самия надпис върху нея.

2) По-подробно описание и материал по Белоградчишкото въстание са дадено от нас в отделна брошура, издадена от Комитета "1850 г." [първо издание 1911 г., второ издание 1937 г.], който наскоро ще издигне общ паметник за падналите във въстанието и който е издигнал скромнен такъв при крепостта за мъченически загиналите инициатори на въстанието, а старият народен учител Тома Виденов от с. Търговище възпя делото на борците със следните стихове:

Т. Виденов- учител

На 7-те водители на въстанието в 1850 г., посечени в Белоградчишкото кале

На вас, герои, борци народни,
Първи сеячи на славно семе,
На вашия подвиг и дух свободни,
Чест и слава да отдадеме.

Че с една вяра, с кривак дренови
Вий строшихте робски окови
За славна борба с души пламнали
Вий събудихте роби заспали.

Живот в робство вий презрехте,
Да мрете славно вий предпочехте.
Защо човек е честен тогава,
Кога родът си той защитава.

Калето за вас не бе преграда,
Тежки топове играчка беха.
Славната мечта всичко завладя
Вашите криваци надмощие взеха.

Защо робството герои ражда,
Несносна мъка борци създава,
не викан човек не се обажда
И без неволя борба не става.

Белоградчик през вековете

Написано от ivailo

Понеделник, 20 Февруари 2012 23:59

И вас, герои, робството стресна,
От черни роби то ви направи
Борци достойни, в борба ви тласна,
Спомен в народа за вас остави.

Вий, ако бехте чада продажни,
Турски шпиони, братоубийци,
Не би лежали в тъмници влажни
Не би умрели като мъченици.

Защо измама надви и тука,
Надежда златна побегна, скри се.
Вий умрехте с голема мъка,
Ала народа от туй свести се.

Плеяда борци борба подеха:
Вашия подвиг тях ги създаде,
И много от тях като вас умряха,
Дорде семето своя плод даде.

Спете, герои, мир на праха ви,
Ратници първи на нашата слава!
За туй, герои, вий не сте мъртви:
Вашето име вечно остава!

9 април 1910 г., с. Върбовчец - Белоградчишко

Относно културно-просветното дело на Белоградчик и Белоградчишкия каймакамлък може да се каже следното: Белоградчик е бил средище (център) на просветата и културния напредък в този край. В него имало българско училище от незапомнени времена, което може да е открито едновременно със заселването на града с българи след първото му опустошаване от турците. Знае се, че в някои семейства в града и околията са се съхранявали ценни старинни книги и ръкописи, които по хитър начин са отнети от Видинския гръцки владика. Тук са учителствали стари калугери и учители местни жители и такива дошли от други краища на България. От тия учители като най-добър педагог се сочи поп Иоаники, за когото столетници разказваха, че преди повече от 80-90 години е учил учениците си на география, геометрия и др.

По-рано от поп Иоаники е учителствал тука един учител, името на когото не се помни, но който е известен с прозвището "Гърбавия даскал", понеже е имал физически недъг и е бил гърбав. Неговите ученици са хвърлили първите просветителски искри във Видинския санджак. По-късно ученикът на поп Иоаники, даскал Петър Златков, е учителствал в града и обвинен от турската власт като враг на държавата (тай като той е будил националния дух на раята и я подканял към бунт против тиранията) бил принуден да емигрира в Русия. Там той учителствал ред години в селата на българите-колонисти в Крим и починал в с. Новоцарицино, Бердянски уезд. След него са учителствали в града учениците му: Пунчо Цолов, Даскал Иван Кръстев и др.

Учението се е преподавало по-рано в една килия, близо до старата църква, и в частни къщи в църковната махла, а после в старата школа (училище), която е съборена в 1874 година и на мястото ѝ е съградено училището "Св.Св. Кирил и Методий" (зданието, в което днес се помещава Общинското управление). В последното училище са преподавали до Освобождението учителите: Васил Тодоров, Даскал Симеон (по-късно Ерей Симеон), Петър Лефтеров Арнаудов - свършил Болградската гимназия, Иван Велков - по-късно учител в I-а Софийска гимназия и др. И всички учители са учили учениците си само на български. Лефтеров само ги е учил и на турски. Гръцко писмо и четмо не се е учило в Белоградчишкото училище никак, нито пък се е служило някога в църквата на гръцки. Именно затова първият български екзарх Антим I Видински митрополит, като зае екзархския пост и остави за свой заместник Архимандрита Кирила, оценявайки делата на Белоградчишките българи, при ръкополагането му в епископски сан му даде титлата Епископ Белоградчишки при все, че в епархията му има по-големи градове от Белоградчик.

Преди Освобождението, когато книжнината у нас едва се е зараждала, Белоградчик - най-малкият град във Видинския санджак, е дал най-много абонати на издаваните в Русе и Цариград български вестници и списания от другите градове на санджака. Това се вижда от изложението на Георги Димитров в книгата му "Княжество България". Тогава обаче е имало и условия за културен напредък, тъй като градът е бил почти вътрешен, с добре развити търговия и занаяти, а гражданите са живели добре, даже охолно. В последствие, когато след Освобождението, Берлинският договор анулира Сан Стефанския такъв, като откъсна от Сан Стефанска България Пирот, Враня и Лесковец и затвори керванния път Ниш-Пирот-Белоградчик-Видин, а още и отне възможността в селата от презпланинието (Пиротско) да търгуват с Белоградчик, градът западна икономически; положението на гражданите се влоши и голяма част от тях - предимно турците-чифликчи се изслелиха, та градът от 600 домакинства намалю само на 180-200.

Изгубил консумативния си интерланд и лишен от пътища и съобщения, градът постепенно започна да губи значението си на търговски център. Днес той брои едва 2000 жители, вкрячая гарнизона и учениците от околията посещаващи прогимназията и непълната гимназия. С една реч, населението му е намалено почни на половина ото това, което е имал в турско време.

Ж]елезницата, която свързва Видин и Лом с вътрешността на Царството, минава далече от града. Отговорните фактори винаги са се старали да отклонят пътищата, които би трябвало да съединяват центъра с периферията (града с околията) към Видин и Лом. По този начин за сметка на Белоградчик се повдигнаха Ружинци и Александрово, и се отне залъка от устата на много белоградчишки занаятчии и търговци. Градът и неговите естествени позиции са се оценявали само, когато държавата се е намирала в опасност. В такива случаи се е заговаряло за прекарване през и около града и железопътна линия - разбира се от стратегически съображения, обаче, минавала ли е опасността, всичко се забравяло. И Белоградчик си оставал при старото положение.

Във време на турското господарство кожухарският, бояджийският, табачкият,

Белоградчик през вековете

Написано от ivailo

Понеделник, 20 Февруари 2012 23:59

златарският, абаджийският, папукчиският и други занаяти тук са били в цветущо положение. От шадравана (пл. Фердинанд 1)) до края на града, към циганската махала, главната улица и улица "Крепостна", от пазарището до "Хаджи Мехмед Джамия" са били усеяни с работилници и търговски дюгени, в които е кипела работа и се е давал поминък на стотици семейства. Днес съществуващите работилници и дюгени се равняват едва на 1/4 от числото на тия преди Освобождението.

С непосилен труд гражданите и общината поддържат Непълна Смесена Гимназия, която дава образование на стотици младежи. Освен непълната гимназия в града имаше и Столарско-дърводелско училище, което се поддържаше от държавата, но последното по бюджетни причини се закри. Българското население в града, както и това в околията, в най-тежките времена е било буден страж за запазване на националността и вярата, което то доказва на дело като даде редица борци за национална свобода в 1812 година, когато начело на борците е застанал храбрият хайдук Велко, който със своите смелчаци - герои-българи, съставляващи конницата му, е влизал два пъти ненадейно в самия град и избивал множество турци; славата на когото се обсеби от сърбите, след загиването му при Неготин през 1813 година, при все, че по-рано самите сърби го бяха възпели като български витяз със следните стихове:

Хвала тебе Бугарски ватаже,
Сабля твоя свуда турци реже,
Хайдук Велко юнак болье нема,
бугара - весела му майка 2)

През бурната 1850 година, когато всичко събудено в града загинало и целият град се потопил в траур, инициаторите на въстанието са били Белоградчишки граждани, делата на които поменахме в предните редове на брошурата.

В 1876 година, когато сърбите обявиха война на турците и нашите българи, смятайки че е дошъл денят на нашето освобождение, обявиха Априлското въстание, Белоградчик изпрати борци за Отечествена Свобода, някои от които загинаха при Кадъ Боаз, Бабина глава и Гредетин.

В 1885 година (в Сръбско-българската война) Белоградчишките опълченци и доброволци, командувани от поручиците Чолаков и Дворянов (сега полковник от запаса), проявиха нечуван героизъм, отблъсквайки и разбивайки 10 пъти по-многочисления нападател. В памет на тая светла дата общинската управа по инициативата на будни белоградчишки граждани, постави при входа на града на шосето Белоградчик - Лом, на една скала възпоменателна плоча със следния надпис:

"Нека знаят грядущите поколения, че на 6 ноември 1885 г. след тридневни сражения около града, четиристотин души български опълченци и доброволци, командувани от поручиците Чолаков и Дворянов, геройски отбиха вероломното нападение на десет пъти по-многочислен нападател - сърбите"

Бележки:

1) В турско време на площада е имало шадраван, за който са служели водите на чешмата, която е до общинското управление.

2) Преди 50 години почина Белоградчишката гражданка баба Живана Гергова, столетница, която ни е разказвала за подвизите, извършени в града от хайдук Велко и неговата дружина.

И] през Освободителната война Белоградчик даде не малко борци, които на Шипка, Шейново, Стара Загора и пр., заедно с другите българи- опълченци, прославиха българското име. През същата война Белоградчишката крепост биде най-напред обсадена от сърбите. Впоследствие, по нареждане на Руското главнокомандуване, сърбите снеха обсадата, като ги замениха румънците (Бригадата Кантили от 3-а дивизия на полковник Хараламб). Румънските войски се ограничиха с блокадата и бомбардировката на града и крепостта в продължение на повече от 30 дена без да уязват чувствително било града, било крепостта. Най-после на 12/25 февруари 1878 г. гарнизонът (защитниците на града и крепостта - турци) капитулира под условие - турците да напуснат града и крепостта с оръжието си и с всички бойни припаси и да заминат през Св. Николския проход за Македония, което и стана.

Неописуема бе за нас, Белоградчишките граждани - българи, от освобождението ни от петвековното иго. Великден беше за нас денят, в който стъпиха в града войските на нашите освободители. Всички българи излязохме край града, до сегашната циганска махла, за да срещнем освободителите си. На Видинската капия се беше построило отделение турска войска за отдаване почести на победителите и за предаване на града.

По шосето най-напред се зададе ескадрон руски казаци, на чело на които вървеше майор Димитрий Вукович Караджич 1) с персонала, който трябваше да поеме гражданското управление, а след казаците - румънските войски начело с музика. Посрещането бе трогателно - българското "ура" цепеше въздуха, лееха се сълзи на възторг и умиление. И пътят на освободителите бе усеян с цветя. Веднага освободители и освободени отидохме в църквата да благодарим на Бога за даруваната ни свобода. През време на молебена, при възгласа за многолетието на Царя Освободител, на Княз Карл и на руския, румънския и български народи, се дадоха 21 топовни салюти. Ние, тогава още деца, счетохме изстрелите като нападателна стрелба, и от уплаха се разплакахме почти всички, та трябваше надълго да ни се обяснява, че тия гърмежи са халосни, и че се дават от благодарност към Бога за успешното освобождение на града от турското иго.

Не след много румънците си отидоха като бяха заместени от руски войски, които в късо време бяха заменени с българска земска войска - първи български военен набор.

Тук най-напред квартируваше част от 8-а Врачанска дружина, след нея част от 9-а Берковска, а най-после през 1880 г. гарнизонът бе вдигнат, та до войната в 1885 г., а и след войната, ние Белоградчишките граждани виждахме войници само, когато наши съграждани, служащи в армията, си дохождаха в отпуск. Войната със сърбите 1885 г. обаче даде на нашия Генерален щаб да разбере, че за да може да се пази София и Видин, е нужна Белоградчишката крепост. Именно затова през 1889 г. - 1891 г.

Белоградчик бе укрепен и от 1890 г. насам не е оставян без гарнизон.

Бележки:

1) Караджич е син на прочутия сръбски писател Вук Караджич и е бил офицер на руска служба. Той е бил предан на службата си и е имал стълкновения със сръбските войски, които са били завзели Дъбрава и Чифлиците на 4-5 км от града. Караджич стоя тука кратко време, началството му го премести във Видин и негов заместник дойде щабс-капитан Бурулей, след заминаването на когото управлението мина в ръцете на българите като за пръв Белоградчишки окръжен началник дойде Пенчо Черковски.

Хубав е Белоградчик. Той се гордее със старинната си крепост, която ежегодно се посещава от хиляди туристи; гордее се със своето театрално здание и то не затова, че то представлява от себе си някакъв грамаден монумент, а затова, че то и красивата му фасада за един малък градец като Белоградчик е много нещо, още повече, че е построено тогава (1894 г.), когато и големите градове не помислюваха даже да строят театри. Други забележителни сгради са: Военният клуб, казармите, прогимназията, зданието на Земеделската банка, хотелите "Родина" и "България" и някои частни жилища, както и Ловния дом - новопостроенна сграда в Ловния парк, близо до Мислен камък, дето дачници прекарват охолно летните горещини при чист въздух, хубава балканска вода и освежителна лятна баня. Красиви са скалите около него, затова ги възпеха и чужденци като Каниц и Бланки 1); хубави са самораслите гори, които го заобикалят, както и изкуствените насаждения - борове, акации и пр., също и местата за разходка, създадени от майката - природа. Те ще станат още по-хубави тогава, когато човешката ръка поработи върху тях. И не след дълго време Белоградчик и Белоградчишката околност ще се обърнат на летни жилища за Видинци и Ломци, жадуващи за чист прохладен въздух. В местностите "Долня", "Прокиня - Каварналиевата котловина" 2) и "Черна падина", гдето котловините са запазени от ветровете, гдето слънчевите лъчи стопяват най-рано снеговете; там, гдето пониква най-рано кукуряка и синчеца, и дето има хубава балканска вода, не след дълго ще се издигнат летни къщички. И горите около тях ще се огласяват от хиляди гласове на млади, жизнерадостни хора, дошли тука на разходка и почивка, а чистият балкански въздух и хубавата вода ще засилват изтощените организми на слабите. И тогава Белоградчик и неговата околност включая и хубавия "Горни Крупец" с неговите "Голема" и "Малка дъбавица", с галерията от природни статуи, с целебната и освежителна вода в "Елъше", от гдето красиви ханъмки са отнесли неизгладими спомени в Стамбул, Ески Шехир, Бандерма и Юскюдар (Скутари), както и приветливата "Маркашница" с хубавите плодове - сливи, ябълки, круши и грозде и със синьо-железната си вода, която поправя разстроени желъдъци, ще станат истински курортни места, а особено тогава, когато общинската управа довърши започнатото дело по водоснабдяването на града. А имаме ли в изобилие вода, електрическо осветление и други удобства в града и околността му, ще имаме гъмжило от посетители. Тогава всяка вечер ще се трупат на "Мислен камък", в Боровата култура, из парка "Борис III", в "Писана бука", на "Кучешкия камък", из хубавото дефиле, дето се мъдрят няколко самородни статуи, на "Субашин" и в други места за разходка хиляди хора. На "Кърнина ливада" и "Поплилов камък" ще се качват ежедневно млади туристи, за са се любуват на хубавата гледка и на слънчевия заник, а от "Венеца" - от "Смедерев връх" ще дочакат изгрева на слънцето и ще гледат тихия,

бял Дунав как лъкатуши между равна Румъния и "Бдинско поле". На "Банова глама" с хубавата котловина, гдето е построена модерната свинарница, с приветната до нея къща, годна за летовище на дачници, ще квартируват такива. През прохода "Столове", до който е построен общинския дом за почивка, пред който дом ще бъде поставен голям фенер - фар, за да осветлява околността и гдето пътника по всяко време ще може да намери закуска и чаша вино за подкрепа, и от дето гледката към града и "Загорието" - полето е чудно хубава, както и по новата варианта на шосето Видин - Белоградчик, която се вие като змия между горите, ще се движат няколко десетни файтони, кола и автомобили и стотици пешеходци на път за и от Белоградчик. И тогава малкият Белоградчик - стария "Зелен град", ще заприлича на Швейцарско градче.

Бележки:

1) Франзузинът Бланки, прочут член на Парижкия институт, който през 1841 г. е пропътувал България с политическа мисия, като описва хубостите на Белоградчишката околност, между другото пише: "На живописци и геолози препоръчвам слизането от Белоградчишката височина към село Върбово. Тесните проходи на Олиула в Прованс, теснината Панкобро в Испания, Алпите, Пиринеите, най-дивните Тиролски планини и Швейцария, не притежават нищо, което би могло да се сравни с това".

Австрийският учен Феликс Каниц в книгата си "Дунавска България и Балканът" описва - просто възпя същата околност.

2) Местността "Прокина", дето беше лагера на бившия 15-и пехотен полк, се преименува в "Каварналиева котловина" на името на бившия през 1907 г. командир на полка подполковник Каварналиев, който като командир на полка остави неизгладими спомени в сърцата на гражданите, офицерското тяло и войниците със своя благ характер и добра душа. Той, като командир на Втора бригада от Балканската дивизия, загина геройски в неравен бой с коварните наши съюзници - гърците при Гевгели през 1913 година.

Киро Панов. Белоградчик (минало и настояще). Печатница Стамен Каменов, Белоградчик, 1938, 21 с. С 6 илюстрации и 1 стихотворение